

עין חרוד

מתוך הספר "בין ימים וארצות"

מיידיש: יעד בירן

יוסף אופטושו (כינויו הספרותי של יוסף מאיר אופטובסקי, 1887-1954), סופר ועיתונאי, מחשובי ספרות יידיש במחצית הראשונה של המאה העשרים, נולד במלאווה שבפולין הקונגרסאית והיגר לניו יורק ב-1907. אופטושו הגיע לביקור בארץ ישראל מניו יורק באביב 1934 ושהה כאן כחודש. במהלך הביקור פרסם כתבות על הנסיעה בעיתון היומי "דער טאג", ואת הטקסט המלא, הכולל אחד-עשר פרקים, פרסם ב-1937 כספר ששמו "צווישן ימען און לענדער" (בין ימים וארצות). ספר המסע כתוב בגוף שלישי וגיבורו מכונה "נעש", אך קל לזהות בו את בן-דמותו הספרותי של המחבר.

הפרק הרביעי של הספר, שתרגומו מובא כאן, מתרחש בעין חרוד. הסוציאליזם הקיבוצי המצטייר מתיאוריו של אופטושו הוא סוציאליזם נזירי ומתבדל, הנכשל במטרתו העיקרית – גאולת העם. זהו סוציאליזם שגיבוריו הם איכרים נועזים, אך ודאי לא המוני העם. השומר על הסוס נראה כמו פטשורין, גיבורו של הרומן "גיבור דורנו" מאת לרמונטוב, כלומר, גיבור רומנטי, קפריזי ואנוכי. הוא אינו דמות המציעה גאולה להמונים אלא לכל היותר גיבור מתוך רומן שנערות חולמות עליו. בתוך הקשר זה צומחת גם שאלת השפה. העברית של השומר היא עניין לילי ורומנטי, היא שייכת לגיבורים נועזים, כמו גדעון וקומץ לוחמיו או שאול המתאבד על הגלבוע.

מול דמותו של השומר הפטשורני ניצב הרש-לייב קרש הנחוש, שדמותו חותמת את הפרק והיא במידה רבה האבן הראשה של הספר כולו. דבריו הם נאום מפתח הקושר את ביקורת הסוציאליזם בנוסחו הקיבוצי לשאלת השפה. חשיבותה של היידיש בהיותה שפת העם, ומהפכה סוציאליסטית המתחוללת מתוך שכחה מכוננת של שפת העם ותרבותו פירושה מהפכה ליחידים בלבד. הסכנה הרובצת לפתחה של הציונות היא אילמותו של הפועל, שפירושה כישלון המהפכה.

י"ב

בין ההרים הקדים הערב לרדת. מימין – הרי הגלבוע הסלעיים, הערומים והקירחים. הר על גבי הר. משמאל – מטעי תפוזים צעירים, כרמי זיתים מבוגרים מהם, שעציהם הגרומים, רוחבם עולה על גובהם, נראו כיהודים ארצישראליים מגודלים. במורד העמק הייתה האדמה מחולקת למרובעים, למשולשים, חיטה, שעורה, תירס. ובין שדות התבואה – נגעים – בוציים, חוליים, טרשיים, נגעים כמין צרעת, כמין בצקת.

מהשדות הגיעו גמלים עמוסי תבואה. גמל אחרי גמל. הרגליים הארוכות התנודדו, הצווארים התנודדו, עַרְמוֹת התבואה התנודדו, כמו לא היו אלה גמלים בערב הכחול, אלא ספינות משונות. הערבי שישב על הגמל הראשון נשא קולו בניגון קינה פראי וגם עצוב. פתאום הפסיק הערבי לשיר. הגמלים עמדו במקומם, מתחו עוד את צוואריהם ואת ראשיהם, נוגים, מקוללים, האזינו, הביטו בפליאה ובאימה.

קומביין של ברזל ופלדה בוחקת קצר את התבואה, דש אותה, אילם אותה לאלומות, התקדם על גבי השדה בקול צלצול, בנשימה כבדה. פועל קטן ורוה, חבוש כובע קש רחב שוליים מעל לעיניו, ישב על מושב הנהג ועל פניו הבעה כאילו לא הייתה זו המכונה שקצרה ודשה ואלמה, אלא הוא, הפועל.

מעבר לשדות, מעבר לגמלים, מעבר למכונת הדיש, ניצבו בתים לבנים קטנים, כמו על לוח שחמט.

נַש ונרקיס נכנסו לקבוצת עין חרוד. שמי הערב היו כחולים, האוויר היה כחול, ובמקום שבו שקעה השמש התלהטו פסים בשמים.

סביב הטחנה החשמלית שהרעישה כמו מפל מים, העמיסו ערבים שקי קמח על חמורים. כפר ערבי שכן טחן את תבואתו בטחנת עין חרוד. שאון הטחנה העצים עוד יותר את הדממה. לא הייתה זו דממה הבאה עם הלילה, עם השינה. הייתה זו דממה שבין רעם אחד למשנהו. מאחורי הטחנה – נגרייה, מסגרייה, שעבדו לא רק בשביל עין חרוד, אלא קיבלו הזמנות מירושלים ומתל אביב.

מעבר לדרך העפר שנמשכה מעלה-מעלה – עדר פרות. מגודלות, רחבות. פרות נכריות בעלות פרווה מבריקה ניצבו באור השקיעה כמו בציור. רק זנבותיהן המתעקלים התרוממו כמו שוטים, הצליפו לכל עבר וגירשו את הזבובים.

חבר ובפיו "שלום" לבבי ומצטלצל צץ פתאום, ידיו מוכתמות, ידיים שזה עתה חפרו באדמה. הוא התחיל בעברית, ומיד תפס שבשביל נש עליו לעבור ליידיש: "טוב שבאתם. כמה זמן אתם חושבים להישאר אצלנו?" "לילה אחד, חבר מנוח", השיב נרקיס.

"זה מעט. תישארו אֶתנו יומיים, שלושה. אתם יודעים מה? תישארו אֶתנו חודש, חודשיים, שלושה. תתיישבו כאן אצלנו! סופרים יהודים עושים עוול לקבוצה, לכפר. מה מושך אתכם כל כך אל העיר? מה יש לכם שם בתל אביב? הרעש של מכונות הגזוז? הספסרות המשולהבת? שיישרפו שם!"

פתאום הגיע טיפוס מגודל. זקנו הארוך השחור השתלב בשַעַר ראשו השחור והארוך עוד יותר.

"תכירו", הציג אותנו מנוח, "זה הסנדלר שלנו".

הסנדלר, שמראהו כשל נזיר-פילוסוף, מיהר מאוד: "תסלחו לי. אני רוצה לרוץ לרגע לבית התינוקות, לתת נשיקה לפני השינה לבת שלי בת השלוש. תסלחו לי".

"כמו שאתם רואים", פנה מנוח עם האורחים לחדר האוכל, "אצלנו זאת קומונה אמתית. כשתינוק נגמל מוציאים אותו מיד מרשות האם. ילדים הם אצלנו במקום הראשון. הבניינים היפים והנוחים ביותר אצלנו הם בתי הילדים. לקטנים יש הכול, הכול הם מקבלים. מה השעה?" מנוח הביט על פרק היד שאליו היה מהודק שעון. "כבר שבע? עוד שעה לארוחת

הערב. הקבוצה, כחמש מאות איש, אוכלת כולה ביחד. עוד נראה לך את הכוורות שלנו, את הגפנים, את התפוזים. בינתיים אמסור אותך לידי של החבר הזה", הוא הצביע על בחור גבוה שהגיע מהרפת, "ואתה, חבר נרקיס, אתה הרי מכיר כבר את הקבוצה. בזמן שאסדר לכם מקום לישון, אני רוצה לדבר אתך על איזה עניין. בוא אתי, חבר נרקיס".

מכל עבר – פועלים ופועלות. באים מהשדות, מהמטעים, מהרפתות, מהבתים. המסגרייה, הנגרייה, הטחנה – הכול דמם. הצעדים כבדים, לאים. הראש מורכן. על הפנים, על האיברים, נסוך יום עמל מפרך. רק מבין עצי התפוזים, שם השתובבו צעירים, התגלגל צחוק.

"מה אפשר להראות לך כל כך מאוחר?" אחז הררי את נש בידו. "אני אקח אותך פשוט לגג של חדר האוכל, תסתכל על הגלבוש שלנו".

הררי דיבר יידיש כמו גוי. הוא סיפר לנש שהגיע לקבוצה בגיל שתים-עשרה. מאיפה הוא בא? מהמושבות הישנות בחרסון, מקרים, מכל העולם. וכל העולם הוא בשבילו – חוץ לארץ. רק פה זה ארץ ישראל. ולא סתם ארץ ישראל, אלא עין חרוד והרי הגלבוש. זה הבית שלו, מולדתו, זה האוויר שהררי נושם.

נש שאל אותו: "החיים בקבוצה, שבה הייחוד, האינדיווידואליות של האדם מיטשטשת, מוכרחה להיטשטש למען הקולקטיב, חיים כאלה לא נמאסים?"

"מה אתה מדבר?" ניצתו עיניו האפורות של הררי, "רק באמצעות הקולקטיב יכול היחיד למצוא סיפוק".

"אם כך", הוסיף נש לשאול, "מדוע מספר בית הקברות של הקבוצה השכנה סיפור אחר לגמרי? זה התאבד, אלה טבעו בירדן, ההיא – בכנרת".

"ואתה חשבת שהחיים בקבוצה הם משחק?" התקרב הבחור לעברו של נש, "ואתה חשבת שדי בלחש כדי שהתבואה תצמח מהאבנים? אין עבודה ועמל בלי ייסורים. רק רמאות אינה עולה בייסורים. בלי ייסורים אי אפשר להתמסר. אם היה אפשר לוותר על הייסורים לא היה עמל. בגלל זה רבים כל כך הקרבנות. החלשים הולכים והחזקים נשארים".

הרי הגלבוש הטרשיים לא היו עוד ערומים. צללים, כמו קטיפה שחורה, התפתלו על ההרים תחת השמים הכחולים הכהים. שמים, הר, עמק, הכול זו, הכול התקרב, המרחק נעלם והעין ראתה בקלות לקילומטרים. השמש עמדה בלהבות ומולה חייכה הלבנה, כאילו לא שקעה, כאילו נותרה במקומה מאתמול.

הררי ירד עם נש מהגג. שומר עם רובה על השכם הגיע ברכיבה. הוא רוכב כל הלילה ושומר שבדואים או ערבים שכנים לא יפלשו לשדות היהודיים. הררי דיבר עם השומר בהברה ספרדית. נש התבונן בשומר, שישב על הסוס כמו סרגל. השער הסמיך – שחור, השפם – שחור, העיניים – גחלים. כך נראה בוודאי גיבורו של לרמונטוב, "פטשורין". אוזנו של נש, שלא הייתה רגילה לכך, בקושי קלטתה על מה הם מדברים. הוא שאל אותם: "אתם באמת רוצים להגיד לי ששפתכם היא עברית?"

הררי שקע בהרהורים. השומר מתח עצמו בארכובות והשיב: "ביום יוצאות ממני יידיש ורוסית. אבל בלילה, כשאני רוכב בחוץ", השומר החווה בידו לעבר ההרים, "בלילה, הסוס תחתי, בידי הרובה, והלילה חשון, אז מדברים אליי

הרי הגלבוש עברית. כל מערה, כל אבן, כל סדק, פותחים את פיהם. הנה גדעון עם מחנה של עשרים ושניים אלף. את הפחדנים הוא שולח ונשאר עם עשרת אלפים. המחנה יורד למטה אל העמק, אל המעינות, אל המעיין שלנו בעין חרוד. יש הכורעים ושותים, יש המלקקים בלשונם, שותים ככלבים. אתם, עם השלוש-מאות שלי קקו את מי המעיין, היכה גדעון את המדיינים. והנה יונתן. והנה משליך את עצמו שאול על חרבו החדה. אז איך, אני שואל אותך, ידברו אליי ההרים? והם מדברים, אי הם מדברים, כשאני רוכב בלילה האפל לבדי, עם הרובה ביד.

השומר דרבן את סוסו והתרחק בדהרה. נש הרגיש כמו לא היה זה השומר אלא פטשורין שהתרחק בדהרה ותלש משהו מנש אתו. מה?

צץ לו מנוח. ידיד עוד היו מוכתמות באדמה. בעיניו שמחה עמוקה, של אדם, חיה, אדמה הצומחים מתוך ייסורים, מתוך עמל, מתוך חבלי לידה. הוא לקח את נש תחת ידו: "נלך לאכול ארוחת ערב קולקטיבית".

בחצות הלילה נשאר נש לבדו. הוא עמד ליד החלון הפתוח, הביט בעקבות מנוח שהתקדם בשביל הצר ונבלע בחשכה. בצדה האחר של החשכה נער היכן שהוא חמור, טלטל לרגע את דממת הלילה ושוב השתרר שקט. הלילה המואר שהתפתל בשדות, בפרדסים, התחיל להדיף ריחות, קולות חרישיים, צעדים מרוחקים.

הערב שבילה נש בחדר האוכל של הקבוצה לא הניח לו. פנים מוארות ופנים עגומות. ידיים כבדות וידיים לאות. העיניים המייחלות למשב רוח וחום. אך לאן הלכה השמחה שמילאה את נש כל הערב? איפה שמחת הכפר היהודי, הקומונה היהודית? האומנם דיבר משורר על נש בעברית? האומנם קרא נש סיפורים ביידיש? ושוב דיבורים – חמים, לבביים. ובין הדיבורים טענות אבהיות: "הגיע הזמן, מזמן, שנש יתחיל לכתוב בעברית". מהשדות, מהפרדסים, נשבו רוחות קרירות, הביאו אתן עצבות – עצב על חייך, על עמלך, על לשונך.

פתאום נעשה קר.

נש סגר את החלון. הוא הביט על מיטת הברזל, על מדפי הספרים, על כתבי העת הפזורים, על הרפרודוקציות שהיו תלויות על הקירות. הוא התפלל. לא כך הוא דמיין דירת קיבוץ. פה בחדר היה הכול מוכר, אפילו הריח. בדירות כאלה גרו תלמידים אקסטרנים ברוסיה הצארית.

נשמעה דפיקה קלה על הדלת. נש פתח. קודם נראו פנים למודות שמש ורוח. אחר כך – כתפיים רחבות, רחבות ממש, על גוף מגודל. השער החום הלח הבהיק. הצעיר התנצל שבא כל כך מאוחר. אם הוא מפריע, אם נש רוצה ללכת לישון, ילך מיד. הוא חרש נחושת, עובד לא רחוק מכאן ביקב. הוא ידע שנש נשאר ללון בעין חרוד ולכן בא. נש עיף בוודאי, רוצה ללכת לישון, רק ילחץ לו את היד ויאחל לו לילה טוב. וכשחרש הנחושת הושיט לנש יד רחבה, למודת עמל, יד חמה, משך אליו נש את היד והבטיח לצעיר כי אינו עייף. להפך, הוא כלל אינו רוצה לישון. נש הושיב את חרש הנחושת על כיסא אחד, את עצמו – על שני. שניהם הביטו זה בעיני זה, הביטו באהבה,

כמכרים ותיקים שלא התראו זה שנים. אחר כך הציג חרש הנחושת את עצמו. קוראים לו הַרש־לייב, והרש־לייב כאן תלוש וזר, רחוק מהסביבה היהודית, רחוק מחיים יהודיים, חיים יהודיים של ממש. הוא אינו אומר זאת לרעה. להפך, מפני שהוא אוהב את הארץ, הוא אוהב את היידיש על כל פרטיה. הוא אוהב את השמש, שמש עזה שהייתה יכולה לתת כוחות ולהוביל להתחדשות, לולי הזרות שמרגיש הפועל הפשוט ביחס לציוני. לו קיבלה השמש הארצישראלית את הדיבור ביידיש בברכת בוקר טוב לבבית. לו רחצו היהודים עצמם בשמש, בים, בהרים הכחולים, במקום לפחד ולזנוח את לשונם או אפילו לבוז לה. ההרים, החול ואפילו עצי הזיתים היו מתקרבים, נופלים זה על צווארי זה, כי אחד היה מבין את רעהו ללא ווערטער־בוך, או "מילון" כמו שקוראים לזה כאן. ילדי הזהב החדשים גדלים כאן עם ההיסטוריה של החשמונאים ושל בר־כוכבא ולא יותר – אין עוד היסטוריה יהודית – מילדי הזהב האלה יצמחו עוד הרבה בעיות. ואולי יחלפו עוד שנים עד שהשכרות תפוג וה"גאונים" יתבגרו. חלק מהם כבר התבגר והם תוהים למה היהודים בעולם מדברים בשפה כל כך מוזרה ובלתי מובנת. וכשיתבגרו כולם יראו כבר היהודים מה פירוש ארץ עברית משל עצמם.

בזמן שחרש הנחושת דיבר רק אישוני עיניו נדלקו. על הפנים השזופות לא ניכר דבר. הוא דיבר מהר ובמקוטע, כמו הזדרז למלא את שליחותו. בבת אחת נעצר באמצע דיבורו. על פניו השתררה הבעה של מי שמאחר למשהו, של מי שמזמן היה צריך ללכת מכאן. הוא נפרד לשלום. וכשכבר עמד בדלת הפתוחה הוסיף:

"האמן לי, נש, אני לא מדבר סתם כדי להכעיס. נגד העברית אין לי דבר. תדע רק שהפועל הפשוט נותר כאן אילם. ועם אילם אפשר לעשות הכול, רק לא מהפכה חברתית". חרש הנחושת הלך. הוא נטל עֵמו פיסת אי־נחת מנש והותיר אחריו שמש עזה, רוחות חמות ויידיש שורשית.

נש פסע בחדר מצד אל צד, פסע זמן ממושך. וכשהרגליים התחילו להתעייף נעמד ליד מדפי הספרים, חיפש בעיניו, באצבעותיו. הנה שפנגלר בגרמנית. הנה עברית – ביאליק, טשרניחובסקי, גורדון, ברנר. הנה מיצקביץ' בפולנית. וביידיש?